

Høyt spill om olje:

PGS på São Tomé og Príncipe

-om hvordan dørene ble åpnet for norsk seismikk i Guinea-bukten

Av Erik Hagen,
20. oktober 2006

Framtiden i våre hendes søkelys på norsk næringsliv i sør

Et ryddet og forlatt kontorlokale er alt som står igjen fra den hektiske møteaktiviteten til norske seismikkselskapet PGS på São Tomé og Príncipe i årene 2000 til 2003. Døren er låst, men på innsiden av vinduet henger fortsatt den oppklistrede logoen til PGS. Inne i mørket står et enkelt skrivebord og samler støv.

Ute på havet, som begynner bare hundre meter fra kontordøren, har selskapets seismikkskip seilt i kryss og tvers i tusenvis av kilometer siden den første avtalen med oljemyndighetene ble signert i 2001.

Den første av de følgende to Norwatch-artiklene handler om hvordan PGS lyktes å forhandle fram sine avtaler om kartlegging av denne fjerne utposten av afrikansk havbunn, og om hva som skjedde med rettighetene i årene som fulgte.

Den andre artikkelen tar for seg hva betingelsene ble i de reforhandlede og hittil hemmeligholdte avtalene som PGS signerte med myndighetene i 2003.

De to artiklene er en del av Norwatchs satsning på norsk oljeindustri i Afrika i 2006.

Erik Hagen
Norwatch

Forsidefoto: Sigurd Jorde/Fellesrådet for Afrika
Døren inn til PGS sitt forlatte kontor på São Tomé.

Norsk spill om afrikanske oljerettigheter

Det norske seismikkselskapet PGS fikk lukrative oljeavtaler på São Tomé og Príncipe uten å ha gått igjennom budrunder. Her er historien om hvordan PGS fikk sine avtaler, og åpnet dørene for en partner som myndighetene ikke hadde godkjent.

Det kan ikke ha vært enkelt for myndighetene på São Tomé og Príncipe. Beliggende på ekvator, i havgapet sør for kysten av Nigeria, er São Tomé og Príncipe en av Afrikas minste og fattigste stater. Få snakker engelsk, få kan jus, og enda færre har den ringeste kjennskap til oljebransjen. Samtidig sitter miniputtlandets 160.000 innbyggere på noe som kan være en gullgruve av ubenyttede oljeressurser. Hvordan skulle myndighetene håndtere oljeselskapene som plutselig dukket opp? Hvordan skulle de henge med på notene når selskapene begynte sitt intrikate oljespill?

Selv om lille São Tomé har de beste oljekortene på hånden, har de likevel hatt en lei tendens til å sitte igjen med skjegget i postkassen når de starter forhandlinger om det sorte gullet. Enten de ligger i konflikt med de større nabostatene på fastlandet eller om de kjøpslår med utenlandske oljeselskaper, så ender betingelsene ofte i favør av den andre part. 12. februar 2001 skulle ikke bli annerledes. Da var representanter fra det norske seismikkselskapet Petroleum Geo-Services (PGS) ankommet tropeøyene for å undertegne to avtaler.

Den ene avtalen skulle gi PGS et ti år langt monopol på kartlegging av havbunnen utenfor landet, og rett til å selge de innsamlede dataene til oljebransjen. Den andre ga dem rett til å bli operatør i tre oljeblokker. Dette fikk de til uten å ha gått igjennom en eneste budrunde. Flere eksperter som Norwatch har snakket med vurderer avtalene som svært ufordelaktige for øystaten.

Norwatch har fått tak i kopier av de hemmeligholdte avtalene, og har oppdaget hull som har fått store konsekvenser for dagens situasjon for oljeadministrasjonen på São Tomé. Betingelsene innebar at PGS uproblematisk kunne selge avtalene videre til andre selskaper. Det var dette som skulle skje med den ene av de to avtalene –produksjonsavtalen. Norwatch kan nå fortelle at myndighetene derfor sitter tilbake med en partner de aldri hadde godkjent, en partner som skulle få bli operatør i de beste delene av São Tomés farvann. Og som om ikke det var nok: Det var ikke var hvem som helst som overtok produksjonsavtalen. Den daværende oljeministeren på São Tomé, Luis Prazeres, sier til Norwatch at det er den samme personen som overtok produksjonsavtalen som framforhandlet avtalene for PGS. PGS avfeier på sin side påstanden fra den tidligere oljeministeren som uriktig.

Selv om betingelsene ikke var gode for São Tomé og Príncipe, var avtalene likevel en viktig milepæl. Landet var ennå kun på leting etter olje, og i 2001 hadde myndighetene knapt erfaring med oljespørsmål. Det de trengte mest av alt, var PGS sin omfattende ekspertise i å markedsføre ukjente farvann overfor resten av oljeindustrien. De hadde bevisst valgt et betydningsfullt selskap med et stort internasjonalt nettverk, og selv om nordmennene den gang slet i økonomisk motbakke, hadde PGS tross alt over fire ganger så store inntekter som den saotomesiske stat.

PGS hadde tatt på seg en stor risiko. De gikk inn i et område som ingen før hadde kartlagt grundig, og de lovet å investere store summer i et prosjekt som få hadde våget å tenke på tidligere. For risikoen måtte de få betaling. I årene som fulgte hevdet kritikerne at betalingen var i høyeste laget, og det har blitt spekulert mye på hvordan São Tomé kunne gå med på en

så god avtale for PGS. Mange har skyldt på politikernes manglende erfaring, kombinert med en desperasjon etter å snarest mulig hoppe på den spinnende oljekarusellen. At korrupsjon hadde vært inne i bildet, ble raskt avfeid av daværende PGS-sjef; tidligere NHO-president Jens Ulltveit-Moe. Så hvordan klarte PGS å sikre seg en så gunstig avtale?

Vitnet

De internasjonale selskapenes kniving om de fete afrikanske oljeavtalene handler om gode politiske kontakter. Og det hadde PGS.

Til å hjelpe seg brukte de en godt plassert mellommann med tette bånd til toppene av det saotomesiske samfunnet. Etter det Norwatch forstår er det mellommannen som røper sin identitet på siste side på hver de to avtalene som Norwatch har fått tilgang til. Der er nemlig signaturen til en tittelløs mann med et afrikansk klingende navn, Wade Cherwayko, å finne. Han har signert som 'vitne'. Men Cherwayko er ikke hvem som helst, og slett ikke bare et vitne til signeringen av avtalen. Det var han som åpnet PGS sine dører inn til São Tomés oljeeventyr.

Wade Cherwayko er ikke afrikaner, men en kanadisk sportsbilentusiast av ukrainsk herkomst. Norwatch har prøvd å følge sporene etter mannen i en rekke selskaper opp gjennom årene. Gjennom sine verv og stillinger i en rekke oljeselskaper med interesser i Guinea-bukten, har han oppnådd mange gode kontakter i regionen. Og det er her han sannsynligvis stiftet bekjenskap med PGS. Kanskje var det i diktaturet Togo, der PGS på slutten av 90-tallet skjøt og markedsførte seismiske data av landets havbunn. Risikovillige Cherwayko hadde store ting på gang i Togo, med et kanadisk oljeselskap han hadde opprettet i 1997, ved navn Abacan. Men Togo-prosjektene hans kom aldri særlig langt. For i 2000 gikk Abacan konkurs. Én milliard dollar var Cherwaykos selskap verdt. Og så falt det til null over natten.

Noen år etter Abacan-konkursen hadde Cherwayko funnet nye beiter, og han gjorde en god jobb som partner for PGS på São Tomé. Lite kunne oljedirektør Prazeres vite om hva slags lønn kanadiere skulle få betalt for strevet, og hvor mye de to skulle få med hverandre å gjøre i framtiden.

Direktøren i São Tomés oljedirektorat bekrefter at det var Cherwayko som var PGS sitt brohode på øya i 2000.

– Det var Cherwayko som først tok kontakt med presidenten og ministrene, sier direktør Luis dos Prazeres, da Norwatch møtte ham på hans kontor på São Tomé.

Han vet hva han snakker om, direktøren, for den dagen han og PGS-representantene førte sine navnetrekk på avtalene, satt han selv i landets regjering. Den gang var han oljeminister.

– Jeg husker at fra den dagen vår statsminister ba meg om å starte forhandlinger med PGS, og helt fram til vi signerte avtalen, var jeg av den oppfatning at Cherwayko var ansatt i PGS. Det var han som representerte PGS under forhandlingene, erindrer Prazeres.

Businessforbindelsen

Cherwayko hadde gode lokale kontakter da han jobbet med PGS-avtalen på São Tomé. Ifølge kilder Norwatch har snakket med, var det den daværende presidentens sønn, Patrice Trovoada som var hans beste allierte.

Patrice Trovoada er en av de mest innflytelsesrike innbyggerne i São Tomé og i dag er han lederen av et mellomstort politisk parti. Formuen hans regnes å være en “nasjonal hemmelighet”. Ingen vet hvor pengene kommer fra, hvilke selskaper de er plassert i, eller hvordan han klarer å betale husleia på boligene i Houston og Paris. Når han kjører rundt i hovedstaden i sine blankpolerte firehjulstrekkere, følges han jevnlig av livvakter. Det til tross for at det knapt finnes kriminalitet i landet.

Prazeres bekrefter overfor Norwatch at presidentsønn Trovoada spilte en rolle i forhandlingene om PGS-avtalen. Møtene skjedde i regi av oljedirektoratets forgjenger, ”National Oil Commission”, og de ble ledet av presidenten, på hans palass.

– Ja, en dag ble vi informert om at Patrice Trovoada skulle være medlem av oljekommisjonen, sier Prazeres.

Fra og med det påfølgende møtet skal presidentsønnen ha tatt aktivt del i forhandlingene med selskapet. Men kommisjonen satte aldri spørsmålstegn ved Trovoadas habilitet. Ifølge flere uavhengige kilder Norwatch har snakket med, skal Patrice Trovoada være en gammel forretningspartner og venn av ”PGS-representanten” Wade Cherwayko.

En av de som deltok i forhandlingene har fortalt Norwatch at verken Cherwayko eller Trovoada ga uttrykk for at de kjente hverandre fra tidligere da de møttes over forhandlingsbordet. Men likevel går det rykter om de nære businessforbindelsene dem imellom.

– Vi har et uttrykk på portugisisk som heter ”Não há fumo sem fogo”, sier kilden som deltok i 2001. – Det er ingen røyk uten ild.

Gjennom Wade Cherwaykos forbindelser med São Tomés presidentfamilie, hadde PGS fått dørene åpnet ut til de svært lovende farvannene i Guinea-bukten.

Ikke første gang

PGS-avtalen er ikke den eneste kontroversielle avtalen som Cherwayko og presidentsønn Trovoada skal ha fisket i landet. De skal også være innblandet i historien om en oljeavtale mellom myndighetene og det inntil da ukjente amerikanske selskapet ERHC.

Ifølge en rapport skrevet av riksadvokaten på São Tomé i desember 2005, skal et trekløver bestående av Cherwayko, president Miguel Trovoada og presidentsønn Patrice Trovoada ha vært arkitektene bak 2001-avtalen mellom São Tomé og ERHC. Uten relevant oljeerfaring og uten fast ansatte, lyktes ERHC få en avtale som har kostet São Tomé millioner av dollar, en avtale som av eksperter kaller eksepsjonelt dårlig. ”Det finnes ingen liknende eksempler på at det har blitt gitt så mange oljeblokker og rettigheter til ett enkelt selskap, uten budrunde, og det til et lite obskurt selskap uten særlige aktiva, som på et tidspunkt var på konkursens rand”, skrev tre britiske forskere, som er blant de ledende innen studier av vestafrikansk oljeindustri. Forskerne sier de ikke har sett en like dårlig avtale i post-koloniale Afrika. Den lukrative avtalen til det amerikanske miniforetaket skal ha kostet den fattige øystaten hele 58 millioner dollar i tapte inntekter, bare i andre lisensrunde i fjor. Hvis ikke ERHC hadde fått de store rettighetene på São Tomé, ville myndighetene ha kunne solgt dem til ressurssterke og etablerte oljeselskaper. Fjorårets tapssum er like stor som republikkens inntekter på et normalt statsbudsjett.

ERHC-avtalen settes i forbindelse med en større transaksjon gjort fra ERHC til et av Wade Cherwaykos Karibia-registrerte selskaper. I dag er ERHC under etterforskning for korrupsjon i USA, og i mai ble deres kontorer utsatt for en razzia av føderale amerikanske myndigheter. Særlig har FBI-etterforskerne vært på utkikk etter deres korrespondanse med myndighetene på São Tomé og Príncipe.

Det er med andre ord et team med en omstridt historie som skal stå bak PGS-avtalene. Fagfolk Norwatch har snakket med mener det er urettferdig å sammenlikne ERHC-avtalen med PGS-avtalene. For mens PGS tross alt har investert store summer i kartleggingen av havbunnen, kan ikke ERHC vise til noe liknende. Og mens PGS måtte betale bonuspenger ved signeringen av den endelige oljeavtalen med myndighetene, slapp ERHC unna uten en eneste krone i signaturbonus. Men mye tyder altså på at avtalene kan ha blitt til gjennom samme kanal, og gjennom samme framgangsmåte: Myndighetene på São Tomé delte ut vidtrekkende rettigheter til et utenlandsk selskap, og de lovet bort operatøransvar til flere oljeblokker – uten at de en gang gjennomførte budrunder. Og når avtalene først var signert, ble de ikke offentliggjort. PGS sin produksjonsavtale skulle forbli ukjent i lang tid etter seremonien på São Tomé og Príncipe, 12. februar 2001.

De lukrative avtalene

Det var først da den nyvalgte presidenten Fradique de Menenez lanserte sin kampanje mot den forrige regjeringens oljeavtaler, i 2003, at produksjonsavtalen til PGS ble kjent for omverdenen. Da kom det også fram hvor gode betingelser nordmennene hadde fått. Den andre PGS-avtalen, den om seismiske undersøkelser, hadde allerede vært kjent en tid.

Produksjonsavtalen ga PGS førsterett til å inngå tre såkalte produksjonsdelingsavtaler, for tre blokker. PGS fikk i tillegg muligheten til å inngå med opptil 15 prosent eierskap i enhver såkalt deltakende interesse som myndighetene måtte ha i landets farvann i framtiden. Myndighetene forpliktet seg til å aldri gi produksjonsrettigheter til et annet oljeselskap uten først å ha konferert med PGS. Nordmennene skulle ha førsterett på blokkene, hver eneste gang. Og ikke nok med det: PGS var uansett garantert å få operatøransvaret, og ingen andre selskaper skulle få bedre betingelser enn dem.

Seismikkavtalen, på sin side, ga PGS eksklusive rettigheter til å skyte og markedsføre de seismiske dataene i området de kommende ti årene. Selskapet skulle få 85 prosent av datasalget og 10 prosent av alle regjeringens signaturbonuser inntil de hadde fått dekket sine egne kostnader tre ganger.

Den nyvalgte presidenten fikk støtte fra Verdensbanken for å gjøre en ekstern gjennomgang av de gamle oljeavtalene. Det amerikanske advokatkontoret som regjeringen benyttet kom med en knusende dom: Avtalene som det i etterkant har vist seg at Cherwayko var involvert i å lirke igjennom (både de med ERHC og PGS), ble karakterisert som ”ekstremt ensidige” – i den fattige nasjonens disfavør. Evalueringen ble raskt lekket til internasjonal presse, og kritikken ble gjengitt blant annet i en lang artikkelserie i Dagens Næringsliv.

– Vi er et lite, fattig land med en unik mulighet. Vi kan ikke ødsle bort den ene sjansen, sa president Menenez til Dagens Næringsliv den gangen i 2003.

PGS mente da at forfatterne bak analysen ikke kunne ha visst hva som var standarden i bransjen, men godtok likevel en reforhandling av avtalen.

Uberettiget kritikk

Våren 2003 ble det publisert flere kritiske artikler i Dagens Næringsliv – og mange spørsmål å svare på for PGS. Da Norwatch møtte PGS på hovedkontoret på Lysaker i sommer, mente de at kritikken som selskapet har fått for São Tomé-engasjementet var ”noe uberettiget” og at avtalene ble framstilt på gal måte. Ifølge PGS skal ikke produksjonsavtalen ha omfattet PGS, men et selskap som het Aqua.

– Vi hadde en viss eierandel i Aqua, og det var dette selskapet som var myndighetenes avtalepart. Nå har vi solgt oss ut av Aqua, sa Sverre Strandenes, sjef for Afrika-seksjonen av PGS Marine Geophysical.

På São Tomé har Norwatch fått tilgang til begge de gamle avtalene fra 2001, samt én av de to som senere ble reforhandlet. Avtalene er alle signert av PGS Exploration. En rekke andre dokumenter som Norwatch har lest, bekrefter at den versjonen som PGS først ga til Norwatch er mildt sagt svært misvisende.

Selv da det stormet som verst rundt PGS-avtalene, ble Aqua, eller som selskapet egentlig heter, Aqua Exploration, regnet som et datterselskap av PGS. På det tidspunktet da produksjonsavtalen ble reforhandlet, flere måneder etter Dagens Næringsliv stoppet å publisere sine kritiske artikler, var båndene mellom PGS og Aqua så tette at Dan Whealing, daværende visepresident for Afrika-avdelingen til PGS, signerte den reforhandlede avtalen ikke bare på vegne av PGS, men også som direktør for Aqua. Og ifølge en rapport som PGS har godkjent innholdet i, ble Aqua Exploration ”established by PGS Exploration to hold its interests” i produksjonsavtalen. Selv PGS må ha trodd på denne tiden at de hadde sterkere bånd til Aqua enn det som var realiteten. For i sine årsrapporter til børsene i Oslo og New York skrev PGS at de 31. desember 2003 eide 40 prosent av datterselskapet Aqua Exploration, til tross for at tall fra PGS sin partner på São Tomé viser at de bare eide 15 prosent.

– Er det ikke litt misledende å si at det ”ikke var PGS, men Aqua som hadde rettighetene”? PGS hadde jo opprettet Aqua utelukkende med den hensikt å overta produksjonsrettighetene på São Tomé?

Etter å ha sjekket opp saken, bekrefter Sverre Strandenes at det var PGS som framforhandlet avtalen i 2001.

– Vi fikk rett til å overføre den til et av våre deleide selskap, sier Strandenes.

Strandenes sier avtalen ble overført til selskapet Aqua, hvor PGS i begynnelsen hadde 40 prosent, og hvor de solgte seg videre ned de kommende årene.

Partner med penger

Da produksjonsavtalen ble signert var PGS i en meget dårlig økonomisk forfatning, rystet av milliardnedskrivninger og på randen av konkurs. For at de skulle klare sine forpliktelser på São Tomé, allierte de seg med et selskap med navn Equator Exploration. Det bekrefter flere kilder på São Tomé til Norwatch. PGS sin partner ble registrert på Jomfruøyene samtidig med at det norske selskapet lå i forhandlinger med São Tomé.

De kommende månedene og årene, skulle mange avtaler og handler gjøres mellom PGS og Equator. Det mest sentrale var at PGS skulle overlate produksjonsavtalen til datterselskapet

Aqua Exploration, der Equator skulle kjøpe seg inn som hovedaksjonær. I tillegg skulle Equator rykke inn som en viktig finansieringspartner i de seismiske undersøkelsene. Det kommer fram i Equators rapporter.

Ettersom PGS overførte produksjonsavtalen til Equator, har São Tomé havnet i en kinkig og uventet situasjon. For mens myndighetene faktisk signerte avtalen med PGS, endte de altså til slutt opp med Equator. Hvordan kunne PGS uten videre selge avtalen videre til Equator?

Fra den ene til den andre

Etter det Norwatch forstår, registrerte PGS sitt nye datterselskap, Aqua Exploration, på Bahamas i mars 2001, bare et par uker etter signeringen av avtalen på São Tomé. Kort tid etter dette, overførte de produksjonsavtalen til sitt nye datterselskap. Som vi skal se, var det enkelt for PGS å overlate avtalen til datterselskapet.

Avtalen mellom PGS og São Tomé slo klart fast at selskap som var tilknyttet PGS gjennom eierskapsbånd kunne overta produksjonsavtalen. Men avtaleteksten presiserte ikke hvor sterke disse eierskapsbåndene måtte være, så i teorien kunne PGS overføre avtalen til et hvilket som helst selskap der de bare eide én aksje. Og siden myndighetene på dette tidspunktet ennå ikke hadde ferdigutviklet sine oljelover, lå det ingen hindringer i veien for at PGS kunne selge avtalen videre til andre selskaper. Slik Norwatch i dag forstår myndighetene på São Tomé, var ikke et slikt videresalg et scenario de hadde forestilt seg under forhandlingene. Det var med andre ord ingen ting i avtalen som forhindret PGS å selge avtalen videre.

Den Verdensbank-støttede studien fra 2002, som Norwatch har en kopi av, undret seg nettopp over disse mulighetene for videresalg som det norske selskapet hadde fått. Rettighetene ”virker å være alt for vide, og gir Regjeringen veldig lite beskyttelse hvis de som PGS overfører [rettighetene, red.anm.] til verken er teknisk eller finansielt i stand til å gjennomføre PGS sine plikter under denne avtalen”. Advokatene hadde funnet et sentralt punkt i avtalen. For i årene som fulgte skulle Aqua bli løserer og løserer knyttet til PGS, helt fram til den dagen da Aqua var solgt fullstendig ut av PGS-konsernet.

Etter det Norwatch forstår begynte Equator sitt oppkjøp av PGS-datterselskapet Aqua 6. april 2001 – én dag etter at de hadde utstedt egne aksjer for fire millioner dollar. I første omgang kjøpte Equator 60 prosent av Aqua-aksjene - og dermed 60 prosent av produksjonsavtalen. Partene ble enige om en pris på to millioner dollar, nøyaktig samme sum som PGS hadde avtalt å betale São Tomé for produksjonsavtalen.

I 2003 og 2004 kjøpte Equator de siste dråpene av Aqua. 25 prosent ble kjøpt for den nette sum av én dollar, to uker etter reforhandlingen i mai 2003. Og de siste 15 prosentene ble kjøpt for 1,5 millioner dollar i 2004. Det kommer fram hvis man setter ulike rapporter fra Equator og PGS opp mot hverandre.

Og for å gjøre det ekstra komplisert: PGS sin produksjonsavtale ble ikke direkte overført til Aqua, men gikk først via et annet PGS-selskap, Sea Lion Exploration, registrert i skatteparadiset Bahamas. Korrespondanse mellom PGS og myndighetene som Norwatch har fått tak i bekrefter denne overføringen av rettigheter via Sea Lion. Det var dermed Sea Lion som formelt satt på PGS sine aksjer i Aqua, og det var de som fikk inntektene fra aksjesalget. På denne måten kunne PGS innkassere alle aksjeinntektene fra Aqua-salget skattefritt.

Cherwayko overtar avtalene

Det var mot slutten av 2004, etter at Aqua var fullstendig kjøpt opp av Equator, at PGS sin gamle mellommann fra forhandlingene på São Tomé, Wade Cherwayko, fikk sin virkelige lønn for strevet. For Equator er grunnlagt og kontrollert av nettopp Wade Cherwayko. Han står tungt inne på eiersiden, og er administrerende direktør og primus motor i selskapet. Mannen som hadde forhandlet fram de to avtalene for PGS, og signerte dem begge som vitne, endte altså med å få en av avtalene selv. São Tomés myndigheter stod på sidelinjen og observerte.

Equator hadde på denne tiden ingen oljeprosjekter noe sted i verden, og knapt nok egne ansatte. Det eneste de eide var produksjonsavtalen de hadde kjøpt fra PGS. Med dette utgangspunktet ble det Jomfruøyene-registrerte selskapet ført opp på den alternative London-børsen AIM i desember 2004. På én dag fikk selskapet inn 100 millioner dollar i aksjekapital.

I dag er det dermed Wade Cherwaykos selskap Equator Exploration som har overtatt PGS sin dobbeltrolle. På den ene siden skyter og selger de seismikken i kompaniskap med PGS. På den andre har de førsterett til to av blokkene, hvor som helst i landets farvann. Som om ikke det er nok har avtalestafetten med PGS gjort at Equator også har rett til å bli operatør.

São Tomé sitter igjen med svarteper

Ettersom det både er kostbart og teknisk vanskelig å være operatør av en oljeblokk, stilles det vanligvis svært strenge krav når et lands oljemyndigheter velger seg ut operatører. Men São Tomé fikk ikke muligheten til å gjøre en grundig analyse av partneren Equator. I dag sitter São Tomé med et selskap som uten synlig relevant erfaring, fikk rett til å plukke ut – og bli operatør i – de mest lukrative blokkene i landet. Myndighetene sitter igjen med svarteper – uten at de en gang visste at de deltok i spillet.

– Dere signerte de to avtalene med PGS, et selskap som du sier dere valgte fordi de var verdensledende og kompetente. Men så overførte PGS produksjonsrettighetene til Equator som da var både nystartet og ukjent. Men de hadde jo ingen erfaring?

– Det er riktig. Equator var helt i startfasen den gang. Men vi har et svært godt samarbeid med dem i dag, sier Luis Prazeres i Oljedirektoratet til Norwatch.

Prazeres vurderer det slik at Equator hovedsakelig kom til São Tomé for opsjonen til blokkene, og at seismikken bare var sekundært.

– Jeg rådførte med advokater om det var greit at selskapene gjorde det slik. De svarte at det ikke er ulovlig i henhold til avtalen. De trengte visst bare å informere oss, sier Prazeres.

Siden Equator ble registrert på AIM-markedet i London, har de vært svært aktive for å få forrang i prosessen på São Tomé. Til sine aksjonærer sier de at oljeblokkene bare ligger rett rundt hjørnet.

Myndighetene kan ha tenkt at PGS skulle få en lukrativ produksjonsavtale som kompensasjon for kostbare og risikofylte seismikk-undersøkelser. Men denne betalingen var det altså Wade Cherwayko som endte med, som belønning for det han hadde gjort som PGS-forhandler. Fire år etter at São Tomé og Príncipe ga fra seg produksjonsrettigheter for vesle to millioner dollar til PGS, innkasserte Cherwaykos Equator 100 millioner dollar i aksjekapital på AIM-børsen i London. Et eller annet sted er det noen som har tjent store penger, og det er iallfall ikke São Tomé og Príncipe.

Kunne aldri skjedd i Norge

Erling Kvasdheim, geolog i det norske Oljedirektoratet, mener at en liknende episode med overdragelser av rettigheter mellom selskaper aldri kunne skjedd i Norge.

– Helt klart ikke. Her i landet er det et system for at myndighetene formelt skal godkjenne alle denne type skifter. Slike rettigheter kan bare overføres til et selskap som myndighetene godkjenner som operatør, sier Kvasdheim til Norwatch.

– Når oljeselskaper får lisenser av norske myndigheter, inngår partene samtidig avtaler som regulerer hva som skjer hvis eiersammensetningen av selskapene endres. Disse avtalene skal godkjennes av myndighetene, sier Kvasdheim.

Stadig flere land bygger opp lovverk for å forhindre at rettigheter overdras ukontrollert mellom selskaper. Men i São Tomé har ennå ikke slike lovverk blitt ferdig utviklet. Derfor var det ingen ting som hindret PGS i å overføre rettighetene slik de ønsket. PGS trengte bare å informere myndighetene om at de overførte rettighetene til Aqua, som igjen ble kjøpt opp av Equator.

– Jeg er redd slike skifter har vært vanlig en del steder i verden. Det er iallfall noe vi advarer mot i de tilfellene vi gir råd til andre lands myndigheter, understreker Kvasdheim.

Cherwayko forhandlet aldri

– For oss er dette historie som det er ordnet opp i fra den nye ledelsens side, sier kommunikasjonsdirektør Ola Bøsterud i PGS til Norwatch.

– Hva mener dere om at produksjonsavtalen ble solgt videre til Equator – et selskap som ikke var blitt vurdert som kvalifisert av myndighetene?

– PGS hadde full rett til å overføre avtalen og selge seg ut av denne. Slik jeg forstår det var det ingenting i avtalen som sier at nye eiere skulle prekvalifiseres. I produksjonsavtalen er det ikke snakk om produksjonsrettigheter, men om opsjoner for å kunne forhandle om såkalte 'product sharing contracts' for utvalgte blokker i landet. Myndighetene kan dermed her sette de endelige rammevilkårene, svarer Bøsterud.

Ifølge PGS var Wade Cherwayko aldri involvert i PGS-forhandlingene på São Tomé.

– Wade Cherwayko har aldri vært PGS-representant i landet og forhandlet aldri på vegne av oss. Våre forhandlinger ble ledet av vår Africa Asset Manager, sier Bøsterud.

– Ved forhandlinger om slike avtaler som dette er det helt vanlig at det forhandles på toppnivå, da dette er viktige forhandlinger om et lands fremtidige olje- og gassvirksomhet. Denne avtalen ble forhandlet frem med statsminister og oljeminister i landet som motpart, forklarer Bøsterud.

– Men oljedirektør på São Tomé, Luis Prazeres, som på denne tiden var oljeminister, oppfattet Cherwayko som PGS-representant på øya, og sier at det var Cherwayko som forhandlet?

– Det vi sier er at vi førte dem selv, og at Cherwayko aldri har vært vår representant, sier Bøsterud.

Norwatch har inngått tre intervjuavtaler med presidentsønn Patrice Trovoada, både på São Tomé og pr. telefon. Han har unngått å stille opp på noen av dem. Wade Cherwayko i Equator Exploration har ikke svart på Norwatches henvendelser om intervju.

Eksklusiv PGS-reforhandling på São Tomé

PGS sa fra seg en større pengesum, men beholdt de eksklusive rettighetene. Det ble resultatet da det norske seismikkselskapet reforhandlet sine lukrative avtaler med den afrikanske øystaten São Tomé og Príncipe. Norwatch har fått fatt i de hemmeligholdte avtalene på São Tomé.

Ikke store endringene ble gjort da myndighetene på São Tomé og Príncipe tvang norske Petroleum Geo-Services (PGS) tilbake til forhandlingsbordet i 2003. Etter det Norwatch forstår har PGS fortsatt i praksis et svært langt monopol på seismikk utenfor den lille afrikanske øystaten São Tomé og Príncipe.

Det fattige landet har ennå ikke startet egen oljeindustri, men mange er optimister med tanke på framtiden, tatt i betraktning den beleilige beliggenheten i oljerike Guinea-bukten, like sør for Nigerias overfylte oljefelter. I år har den første brønnen blitt boret, og hvis letingen gir resultater kan produksjonen ta til en gang rundt utgangen av dette tiåret. I denne utviklingen spiller PGS en nøkkelrolle.

I en årrekke har PGS hatt svært gode betingelser i sine avtaler med øystaten. Da de reforhandlet sine avtaler måtte nordmennene riktignok gi fra seg én av tre leteblokker, samt rettigheter til noen millioner dollar i inntekter. Samtidig ble risikoen i deres oljeprosjekter redusert. Men de store og unike privilegiene deres ble ikke rørt.

Fram til 2011 har PGS eksklusiv rett til å kartlegge havbunnen utenfor kysten av São Tomé. På mange måter er myndighetenes hender bundet. De har ikke mulighet til å gi ut en eneste lisens til et oljeselskap i hele sin eksklusive økonomiske sone uten at de bruker det norske selskapet til å skyte seismikken.

De nye avtalene som PGS har på São Tomé og Príncipe er resultatet av tøffe reforhandlinger. PGS begynte sitt engasjement på øya allerede i 2001, da selskapet signerte to gullkantede avtaler med regjeringen i landet. Den ene avtalen gjaldt seismiske undersøkelser av havbunnen utenfor kysten, den andre ga det norske selskapet rett til å pumpe opp olje. Men den nyvalgte presidenten regnet avtalene å være svært urettferdige, og et røverkjøp for PGS. Myndighetene ga derfor et Houston-basert advokatbyrå oppdraget med å gjennomgå blant annet PGS-avtalene. Analysen nevnte flere forhold som både var uvanlig i forhold til standarder i bransjen og ufordelaktige for regjeringen. Da kritikken ble gjengitt i norsk presse i 2003, svarte PGS med at advokatene ikke kan ha visst hva som var normalt i bransjen. De godtok likevel å reforhandle avtalene, etter at den nyvalgte presidenten hadde truet med å kansellere avtalene.

Uansett hva som er normalt eller ikke: slik Norwatch forstår de reforhandlede avtalene, er flere av punktene som ble kritisert i analysen ikke endret i de nye avtalene.

– For oss er kritikken mot engasjementet på São Tomé historie. Dette er noe den nye PGS-ledelsen har ryddet opp i, sier Bøsterud til Norwatch.

PGS forklarer at avtalene de har med myndighetene på São Tomé er seismikkavtaler som er standard i bransjen. Han understreker også at São Tomé fortsatt kan kontraktere et hvilket som helst selskap til å skyte seismikk i landet.

Nølende

Det er vanskelig å få informasjon om hva de nye avtalene mellom PGS og myndighetene på São Tomé inneholder. For klausuler i alle avtalene presiserer at ingen av partene har anledning til å offentliggjøre dem, og det løftet har begge parter holdt.

Norwatch reiste til São Tomé i juni i år for å få vite mer om betingelsene i avtalene som PGS i dag har med myndighetene i landet.

– Den reforhandlede seismikkavtalen betyr at São Tomé får større inntekter. Det er det eneste jeg kan si. Men det er klart at vi har fått en mye bedre avtale, forklarer direktør i landets oljedirektorat, Luis dos Prazeres, første gang Norwatch møtte ham i juni.

Prazeres forklarer at han vil undersøke nærmere med sine kolleger om han kan røpe mer om innholdet i de reforhandlede avtalene.

I flere oljerike afrikanske land har den manglende åpenheten i oljeforvaltningen vært en hovedårsak til korrupsjon. Mange av statene med de største oljerikdommene har dermed endt i den dypeste fattigdommen, og med de voldsomste konfliktene. Dette ønsker de oppegående myndighetene på São Tomé å unngå. Derfor har São Tomés folkevalgte vedtatt et av Afrikas strengeste lovverk for å sikre åpenhet i petroleumforvaltningen. I tillegg har São Tomé og storebror Nigeria erklært at det skal være full åpenhet i forvaltningen av oljefeltene som de to landene skal utvikle sammen.

Men til tross for at lovverket tvinger oljeadministrasjonen til å spille med åpne kort, har det hittil ikke vært kjent hva PGS og myndighetene ble enige om i 2003. Dilemmaet er at lovverket om åpenhet ble vedtatt først året etter at de reforhandlede og hemmelighetsstemplede PGS-avtalene ble signert. Journalister, forskere og studenter som Norwatch har snakket med, har møtt stengte dører når de har gravd etter informasjon. Likevel har det lyktes Norwatch å få tilgang på de konfidensielle avtalene. Fra velplasserte kilder på São Tomé, og under løfter om full anonymitet, fikk Norwatch kopi av de to opprinnelige avtalene fra 2001, samt én av de to avtalene som ble reforhandlet i 2003.

En uke etter at Norwatch møter Prazeres for første gang, kommer vi tilbake med kopier av tre av de til sammen fire avtalene som PGS har inngått. Prazeres svarte da villig på spørsmål om den siste. Norwatch er først ute til å gjengi innholdet i dem, men det er uklart om de har blitt så veldig mye bedre for São Tomé.

2,8 millioner i tap

Den største endringen er foreløpig verdt 2,8 millioner dollar for São Tomé. Det er iallfall hva myndighetene hittil kan ha tjent - og PGS tapt - på å reforhandle seismikkavtalen. Men ettersom de fleste rettighetene er beholdt, forhindrer det ikke at PGS sannsynligvis vil gå i solid overskudd når regnskapet gjøres opp fra São Tomé-engasjementet.

I den opprinnelige seismikkavtalen fra 2001 forpliktet PGS seg til å kartlegge havbunnen i São Tomés farvann, inkludert i de områdene som senere skulle falle inn under en nyopprettet fellesforvaltningssone med Nigeria. Foruten å skyte seismikken, skulle PGS markedsføre og selge dataene overfor internasjonale oljeselskaper, slik vanlig er i seismikkselskapers såkalte multiklient-avtaler.

I tillegg til salgsinntekter fra seismikken, skulle PGS få ti prosent av samtlige signaturbonuser som São Tomé måtte innkassere på bakgrunn av PGS-dataene. São Tomé og Príncipe skulle på sin side ikke få inntekter fra seismikksalget før PGS hadde fått dekket sine utgifter tre ganger. Disse punktene ble kritisert for å gi alt for dårlige betingelser for São Tomé.

Etter at seismikkavtalen ble reforhandlet i 2003, kom den saotomesiske regjeringen noe bedre ut av det. I stedet for at PGS skulle motta ti prosent av *alle* signaturbonuser, kan Norwatch avsløre at partene isteden skal ha blitt enige om en engangssum. PGS sin andel av signaturbonusinntektene ble avtalt å utgjøre ti prosent bare av *den første lisensrunden*. Summen skulle ikke overstige 7,5 millioner dollar. Og det gjorde den heller ikke.

Norwatch har fått vite på São Tomé at da den første lisensrunden var overstått i 2004, satt PGS tilbake med 4,92 millioner dollar i signaturbonus, nøyaktig ti prosent av statens 49,2 millioner i inntekter. PGS er selv nølende med å oppgi disse tallene, og forklarer til Norwatch at det kun er snakk om "en svært beskjeden sum på mindre enn ti millioner dollar". Sommeren 2006 ventet PGS fortsatt på å motta sin andel av bonusen. Etter det Norwatch forstår, er PGS ment å dele potten med partneren Equator Exploration, som har finansiert deler av PGS sine aktiviteter på São Tomé.

Etter hva Norwatch kan regne ut, har PGS hittil tapt 2,8 millioner dollar på å reforhandle seismikkavtalen. 2,8 millioner tilsvarer ti prosent av São Tomés inntekter fra den andre – og foreløpig siste – lisensrunden som myndighetene gjennomførte i samarbeid med nabolandet Nigeria i 2005. Selv om PGS sine innteksttap overfor myndighetenes signaturbonuser er betydelige, er det likevel i datasalget overfor de private, internasjonale oljeselskapene at de virkelig store pengene ligger. Og ingen endring skal ha blitt gjort i betingelsene for dette seismikksalget.

Det er uklart hvor mye PGS hittil har tjent på seismikksalget til oljeselskapene. I et intervju med Dagens Næringsliv i 2002, forklarte styreleder i PGS og daværende NHO-president Jens Ulltveit-Moe at selskapets inntekter fra fellesforvaltningsområdet (Joint-Development Zone, JDZ) med Nigeria allerede da hadde oversteget ti millioner dollar. Siden den gangen har PGS fortsatt å selge datasettene både fra JDZ og fra Sao Tomés eksklusive økonomiske område.

Selskapet opplyser til Norwatch at de ikke har mulighet til å oppgi hvor mye de har innkassert fra oppdraget på São Tomé, men anslår kostnadene å beløpe seg på rundt 15 millioner dollar. Det er dermed sannsynlig at når datasalget er ferdig og bonusinntektene innkassert, vil PGS ha fått god lønn for sine investeringer. Til tross for reforhandlingen.

Mindre risiko

I tillegg til seismikkavtalen, fikk PGS i 2001 en avtale om opsjon på oljeproduksjon i tre valgfrie blokker i São Tomés eksklusive økonomiske sone. Også i denne avtalen ble det gjort endringer i 2003. Men etter det Norwatch forstår, var ikke utfallet bare negativt for PGS.

Den opprinnelige produksjonsavtalen forpliktet myndighetene til aldri å gå til et annet oljeselskap uten først å ha konferert med PGS. Nordmennene skulle ha førsterett på å by på blokkene – hver gang – i hele São Tomés farvann. I tillegg var PGS uansett garantert å få operatøransvaret, og ingen andre selskaper skulle få bedre betingelser enn dem. Hver av de tre blokkene skulle forutsette en signaturbonus på fem millioner dollar. PGS fikk dessuten opsjon på å delta i samarbeid med myndighetene med opptil 15 prosent i alle såkalte deltakende interesser som myndighetene måtte ha de kommende ti årene.

At PGS skulle få lov til å sitte med rettigheter både til å skyte seismikk på den ene siden og til å plukke ut leteblokker på den andre, ble kritisert fra flere hold, og ansett å være skadelig for São Tomés interesser.

Den reforhandlede produksjonsavtalen, som Norwatch sitter med en kopi av, medførte to endringer. Antall blokker ble redusert fra tre til to, mens signaturbonusen som PGS var forpliktet til å betale den dagen en endelig oljekontrakt skulle signeres ble – kanskje overraskende – satt ned fra fem til to millioner dollar. Selv om PGS mistet en leteblokk, forhandlet de altså fram en avtale som innebar mindre risiko for selskapet enn tidligere. Hvis de framtidige oljebrønnene skulle vise seg å være tomme, vil ikke selskapet tape så mye som de ellers kunne ha gjort. Faktisk åpnet den første avtalen nettopp for denne muligheten til å redusere bonusen i framtiden. Den Verdensbank-støttete analysen kalte denne åpningen ”vanskelig å forstå”.

Etter at PGS i 2001 inngikk produksjonsavtalen på São Tomé, har nordmennene gradvis overlatt alle produksjonsrettighetene til partneren Equator Exploration. Den tidligere kritikken om at PGS både fungerer som et olje- og seismikkselskap for det samme området, er dermed gått over i historien. Dobbeltrollen har blitt overtatt av Equator.

Fremdeles lukrativ seismikk

Selv om PGS nå har solgt seg ut av produksjonsavtalen, har de fremdeles en seismikkavtale på São Tomé med svært gode betingelser. Flere kilder i bransjen som Norwatch har snakket med kaller disse gjenværende betingelsene høyst uvanlige og svært gode for PGS.

- Myndighetene har ikke mulighet til å gi ut lisenser til oljeselskaper uten at de bruker det norske selskapet til å kartlegge havbunnen. Det gjelder hele São Tomés eksklusive økonomiske sone. På mange måter er myndighetenes hender bundet: Ingen ting i avtalen spesifiserer hva som vil skje dersom PGS nekter å kartlegge noen av farvannene som myndighetene ønsker å utvikle. Dette var et av de sentrale punktene i den Verdensbanken-støttete analysen fra 2002.
- Det er bare PGS alene – ikke São Tomé, eller partene i fellesskap – som avgjør betingelsene for at oljeselskapene kan bruke de innsamlede dataene.
- PGS sin avtale gjelder i hele ti år, fram til 2011. Det er svært lang tid for en seismikkavtale.
- PGS er fritatt fra å betale enhver form for skatt til den saotomesiske statskassen i forbindelse med oppdraget.

Geolog Erling Kvadsheim i Oljedirektoratet sier at ingen av disse betingelsene ville passert i Nordsjøen.

– Vi ville ikke ha anbefalt noe av dette. Sånn som du beskriver det, er PGS den eneste seismikkleverandøren på São Tomé. Og hvis myndighetene vil hente inn mer data, må de bruke PGS. Det er veldig spesielt. Det kan godt hende det er juridisk helt holdbart, men det høres ikke ut som standard betingelser, sier Kvadsheim.

Glade myndigheter

Oljedirektør Prazeres understreker at PGS har gjort en svært god jobb for saotomesiske myndigheter. Han forklarer at det er mye takket være PGS sin dyktige markedsføring at øyriket har fått såpass mye oppmerksomhet i det internasjonale oljemiljøet. Ved at interessen

har blitt høy, har også inntektene fra blokksalget vært gode. Det er både PGS og São Tomé tjent med.

– Vi har hatt et veldig godt og tett samarbeid med PGS, sier Prazeres.

– Ikke minst har vi vært svært godt fornøyd med opplæringsprogrammet. De har gitt oss uvurderlige kunnskaper i geologi, sikkerhet, jus og engelsk, sier han.

Som en del av avtalen med PGS, har det norske selskapet gjennomført et opplæringsprogram for myndighetene i landet, til en verdi av 10.000 dollar måneden.

PGS spiller en viktig rolle på São Tomé i dag. Flere uavhengige fagfolk som Norwatch har snakket med, bekrefter at PGS har lagt ned stor innsats for å øke interessen for São Tomés farvann. I løpet av fjoråret skjøt PGS 5800 kilometer seismikk i landets eksklusive økonomiske sone. Og snart vil PGS bistå i arbeidet med å trekke opp rutenettet av blokker. Dette rutekartet vil bli utgangspunktet for en ny budrunde, sannsynligvis i neste sommer.

PGS fornøyd

Kommunikasjonsdirektør i PGS, Ola Bøsterud, og sjef for Afrika-seksjonen av PGS Marine Geophysical, Sverre Strandenes, anser den reforhandlede seismikkavtalen som en standard og grei avtale, og ønsker ikke å gå i detalj rundt innholdet.

– Vi går ikke ut med de kommersielle betingelsene i denne typen avtaler, for det er konkurransesensitiv informasjon. Og det gjelder alle slags konfidensielle avtaler vi har med oljeselskaper eller myndigheter. Men det er et faktum at PGS til nå har investert vesentlig mer i landet enn det vi til nå har fått tilbake økonomisk sett, sier Strandenes til Norwatch.

Kommunikasjonsdirektør Bøsterud påpeker at begge partene er fornøyde.

– Seismikkavtalen er en helt vanlig kommersiell avtale som inngås i alle land hvor et selskap går inn og skyter seismikk for egen bok for å hjelpe landet med å kartlegge sin kontinentalsokkel i startfasen. Slike avtaler er basert på at seismikkselskapet da får sin investering igjen gjennom fremtidig salg av seismikk og gjennom å ha en eksklusiv rett over en avtalt periode til å foreta nye multiklient seismikkundersøkelser på sokkelen, sier Bøsterud.

– Multiklientstudier er benevnelsen på seismikkundersøkelser hvor flere aktører går sammen og finansierer en studie, men hvor seismikkselskapet sitter med det fremtidige eierskap til dataene, forklarer Bøsterud.

Han forklarer at PGS ikke har eksklusiv rett til kontraktseismiske undersøkelser i landet.

– Det betyr at myndighetene på São Tomé har full frihet til å tilby hvilken som helst aktør å skyte seismiske studier til eget bruk på sin kontinentalsokkel, sier Bøsterud.

– Når det gjelder produksjonsavtalen, så er vi ute av den. Og grunnen er ikke at det i utgangspunktet var en feil type avtale for São Tomé og Príncipe. Problemet lå i at PGS skulle gå inn og få eierandeler i lisenser. Det gjorde at vi kom på begge sider av bordet. Plutselig ble vi både et oljeselskap og et leverandørselskap, og det skapte potensielle interessekonflikter mellom oss og våre kunder. Så da saken fikk så mye medieavtale, da gjorde vi bare en 'clean cut' og gikk ut av den, sier Strandenes.

Urettferdig kritikk

PGS-tospannet mener kritikken mot avtalene som PGS signerte i 2001 var noe urettferdig vinklet. I motsetning til myndighetene på São Tomé og Príncipe, mener PGS at de aldri hadde rett på blokker. Derimot sier de at hadde de en *rett til å by* på blokker. Slik PGS ser det, var det dermed aldri snakk om at selskapet hadde produksjonsrettigheter, men kun opsjoner for å kunne forhandle om 'production sharing contracts' på utvalgte blokker i landet.

– I media den gangen kunne det se ut som om det var avtafefestet at PGS for en veldig lav sum de facto ville få tilgang til disse blokkene. Men det som var tilfelle var at vi hadde en opsjon til å by på disse blokkene. Og det var opp til myndighetene om de ville akseptere eller forkaste et sånt bud, sier Strandenes.

– PGS hadde lov til å by, men så hadde også myndighetene lov til å avvise budet, istemmer Bøsterud etter å ha sjekket opp avtalen.

Men PGS sin partner Equator – som siden overtok PGS sine rettigheter – tolker det annerledes. Ifølge dem innebar produksjonsavtalen at selskapet hadde *rett til to* oljeblokker. Og i avtalen, som Norwatch sitter på en kopi av, gjøres det ingen henvisning til at myndighetene kunne forkaste PGS sitt bud. Når Norwatch ber om en forklaring på hvor i avtalen dette kommer fram, sier Bøsterud:

– Når et selskap har valgt en blokk, er det alltid myndighetene som setter rammevilkårene. Blant annet kan de bestemme arbeidsprogrammet som skal gjelde. Og da er det opp til opsjonsholderen å velge om de vil fortsette, eller ikke.

Avtalen PGS hadde med São Tomé garanterte for øvrig at intet annet selskap i framtiden kunne få mer fordelaktige arbeidsprogram enn PGS.